

КОМУНІКАТИВНІСТЬ ЯК МЕТОДОЛОГІЧНА ОСНОВА РОЗВИТКУ ОСВІТИ

М. Д. Прищак

Постановка проблеми. Сучасний етап розвитку України, викликаний процесами світоглядної, соціальної, економічної, політичної трансформацій, позитивними та негативними тенденціями процесу її входження в світовий економічний та культурний простори, вимагає подальшої демократизації та гуманізації освіти, формування та реалізації відповідної сучасним проблемам парадигми освіти. Одним з наріжних каменів нової парадигми освіти, на нашу думку, може бути феномен комунікативності.

Внутрішня логіка розвитку філософії, психології, педагогіки в сукупності з соціальними історичними чинниками другої половини ХХ ст. поставила питання необхідності переусвідомлення ролі комунікативності в розвитку особистості, а на основі цього переусвідомлення, переоцінки комунікативних засад педагогіки та освіти в цілому.

Аналіз наукових досліджень. Усвідомлення сутності дитини (дитиноцентрована педагогіка) [2], а з іншого боку визначення ролі комунікативності як онтологічної основи людського буття привели до означення ролі комунікативності як онтологічної основи розвитку особистості (Бубер, Ясперс, Бахтіна, Левінас, Апель, Габермас та ін.), це, в свою чергу, – до визначення комунікативності методологічним принципом освіти (Батищев, Больнов та ін.) [5]. А практичний розвиток теорії та практики дитиноцентризму, гуманістичної педагогіки, “шкіл свободи” наближає період розробки комунікативної педагогіки.

Дослідження засвідчують, що логіка пошуку сучасних і адекватних педагогічних парадигм педагогіки та освіти концентрується в напрямі таких понять, як “свобода”, “гуманізм”, “дитиноцентрованість”, “особистісна

орієнтованість”, “суб’єкт-суб’єктний підхід”, “емпатія”, “діалогічність”, “співробітництво”, “педагогічна взаємодія” тощо. Ці категорії стали методологічними принципами різних педагогічних концепцій, підходів, теорій: гуманістична педагогіка, дитиноцентрована педагогіка, особистісно орієнтоване навчання і виховання, педагогіка співробітництва та ін.

Вищезгадані педагогічні теорії (концепції) побудовані на подібних методологічних підходах, оперують здебільшого однаковими поняттями, подібними є й їх методи.

Це призводить до розмитості, захаращеності педагогічного поля, вносить в навчально-педагогічний процес невизначеність, заплутаність, банальне повторювання одного і того ж, неадекватність та формалізм при використанні понять та категорій, що, в свою чергу, затрудняє визначення відповідних критеріїв при оцінюванні результатів навчально-виховного процесу. Одні і ті ж (подібні) педагогічні підходи, поняття, принципи, методи подаються в різних підходах, різними вченими як щось нове, оригінальне.

Тому, на нашу думку, потрібно знайти концептуальну, смислотворчу ідею, яка би могла бути синтетичним, системоутворювальним, об’єднуювальним фактором для сучасних підходів у педагогіці. Ідею, яка би могла стати їх методологічною основою і визначала сутність, мету, цінності педагогічного процесу і освіти в цілому, або, по-іншому, стала онтологічною, аксіологічною, телеологічною їх основою.

Виклад основного матеріалу. Дослідження зарубіжної та вітчизняної філософії, психології й педагогіки, засвідчує, на нашу думку, що такою ідеєю (принципом) має стати комунікативність.

Що стосується комунікації як предмета дослідження, то комунікативною проблематикою, комунікативними знаннями і способами їх реалізації в навчальному процесі займаються різні суспільні дисципліни: психологія, соціологія, культурологія, філософія та ін. Але, з одного боку, ми бачимо відсутність цілісної філософської теорії комунікації, яка би могла стати

методологічною основою як розробки комунікативних теорій в психології, соціології, культурології та ін., так і теорії педагогічної комунікації, а з іншого боку, суспільні науки, не спираються на цілісну теорію педагогічної комунікації. Окремі науки висвітлюють окремі аспекти, сторони педагогічної комунікації. Сутність та зміст комунікації в педагогіці визначається педагогами, виходячи, здебільшого, з власних установок, уподобань, а комунікативні методики, прийоми є скоріше справою педагогічного мистецтва, а не справою науки. Тому в педагогіці на них увагу не акцентують, комунікативним методикам не навчають [1].

Комунікація в педагогіці зводиться (незважаючи на намагання частини дослідників довести інше) до технологічного, інформаційного аспекту означення комунікації як суто технологічного засобу передачі інформації. З іншого боку вона сприймається як щось таке, що не може бути визначальним у педагогічному процесі, як матерія, яка є нейтральною, відносно сутності, змісту, цінностей педагогіки.

Мені можуть зауважити, що терміни “спілкування”, “комунікація”, “діалог” можна часто зустріти в сучасних педагогічних наукових і методичних публікаціях. Правильно, але, як це не парадоксально, в цьому теж криється серйозна небезпека. Адже частота використання категорій, далеко сутнісно та змістовно не визначеної проблеми комунікації, веде до формального, не завжди адекватного їх використання, не завжди підкріпленого зв'язком з сутністю проблеми, веде до захаращеності, розмитості питання комунікації. Але при цьому породжує ілюзію вирішення питання.

Розглянемо деякі характерні для сучасної педагогічної науки погляди на сутність та зміст педагогічної комунікації.

Так, російська вчена Л. Балакіна вбачає три підходи до розуміння поняття: 1) як дію (однобічний процес передачі сигналів без здійснення зворотного зв'язку); 2) як взаємодію (двосторонній процес обміну інформацією); 3) як

комунікативний процес, в якому комуніканти по черзі і безперервно виступають в ролі джерела і одержувача інформації [1].

Український педагог Н. Волкова визначає комунікацію (від лат. *communicatio* – зв'язок, повідомлення) як специфічний процес взаємообміну інформацією в системах “людина – людина”, “людина – комп'ютер”, “людина – комп'ютер – людина”; процес самостійного пошуку інформації та її використання з метою самовдосконалення особистості, збагачення її за рахунок інформації.

На основі попереднього дається означення професійно-педагогічної комунікації: система безпосередніх чи опосередкованих зв'язків, взаємодій педагога, що реалізується за допомогою вербальних і невербальних засобів, засобів комп'ютерної комунікації з метою взаємообміну інформацією, моделювання й управління процесом комунікації, регулювання педагогічних відносин [3, с. 8].

Вже перший погляд на вищевикладені підходи до розуміння комунікації говорить про їхню неповноту та зведення комунікації до інформаційно-технологічної концепції комунікації.

У більшості сучасних досліджень проблеми педагогічної комунікації проявляється підхід, який полягає в тому, що поняття любов, повага, взаєморозуміння, співчуття, співпереживання не є самодостатньою, ціннісно-сисловою основою комунікації, а є технологічним додатком, який учитель використовує для ефективною передачі інформації. Передача інформації визначається не як одна із форм комунікації, а як визначальна комунікативна дія, яка опосередковує, визначає інші складові комунікації. У цій ситуації нівелюється і виноситься на периферію “мета інформації”.

Тому в педагогічній комунікації її апріорними смисловими явищами повинні бути такі, що визначаються поняттями: “любов”, “повага”, “довіра”, “емпатія”, “співробітництво”, “співпереживання”, “співтворчість” та ін. Це означає, що апріорною (онтологічною, телеологічною, аксіологічною) основою, смислом педагогічного процесу є комунікація. В самій комунікації вже закладені

етичні, естетичні, пізнавальні аспекти людського буття, закладений смисл. Дані аспекти в значній мірі розкриваються через інформацію (яка несе в собі естетичні, етичні, духовні символи, коди), але сама по собі, без ціннісної, смислової, телеологічної її актуалізації в системі “Я – Ти”, вона має суто технологічний сенс, який не обов’язково пов’язаний з питанням духовності, соціальної та професійної компетентності.

Такий підхід до означення комунікації звужує та примітивізує її і в тому плані, що педагогічна комунікація це складний, багатогранний, багаторівневий, різносуб’єктний феномен. Складовими системи педагогічної комунікації є комунікація в підсистемах “вчитель – учень”, “вихователь – вихованець”, “учень – книга”, “учень – клас”, “батько – учень”, “учень – суспільство”, “учень – природа”, “учень – мистецтво”, “учень – учень” “учень – комп’ютер” та ін. Для розвитку особистості та її духовності важливою, на нашу думку, є також внутрішня комунікація як процес діалогу із власним “Я”, яка стосується глибинних смисложиттєвих орієнтацій.

Користуючись терміном “педагогічна комунікація”, потрібно насамперед мати на увазі її смисловий аспект. У психологічній та педагогічній площині “комунікативний” означає духовне приєднання, взаємодію такого ґатунку, психологічне контактування, взаємопроникнення як включення один одного у контекст власних думок, намірів, ідей, мотивів вчинків, моральних дій тощо [4, с. 12]. Тому, поняття комунікації в педагогіці потрібно тлумачити передусім як психологічне поняття “комунікативність”, а передачу інформації – як комунікаційність.

Важливим фактором, який сприяє як розумінню того, що комунікація не зводиться тільки до інформаційної її складової, так і усвідомленню зростання ролі комунікативних факторів освіти, є підтвердження міцного зв’язку між розумом і емоціями (почуттями), або, як кажуть, між “розумом і серцем” [6]. Те, як учні “почуваються” в певній навчальній ситуації, має величезний вплив на те, що вони сприймають, скільки з цього розуміють і наскільки добре вони зберігають

інформацію для подальшого згадування та застосування.

Для успішного навчання потрібно створити емоційний простір, який допомагає навчанню, використовуючи комунікативні стратегії, що відображають зацікавленість, співпереживання та мужність. Це буде сприяти відкриттю “сердечного шляху” до навчання.

Викладати – це більше ніж просто давати інформацію. Емоційний зв’язок невід’ємний від навчального процесу. Педагог повинен уміти змодельювати емоційний зв’язок так, щоб створити професійні робочі відносини з учнем. Для підтримки навчання викладачі повинні: створювати атмосферу довіри; давати учням відчуття себе важливими та шанованими; шукати для учнів асоціації з їхнім попереднім життєвим досвідом; встановлювати з ними продуктивні й ефективні відносини [6, с. 28 – 29].

Тому, особливо при розробці теорії педагогічної комунікації, потрібно відійти від технічного, технологічного, інформаційного підходу до питання комунікації і чітко визначитися з “комунікативними пріоритетами”.

Висновки. Комунікативність як методологічний принцип освіти є принципом системним, який поєднує не тільки метод (діалог), але й онтологічні, телеологічні, аксіологічні засади освіти та її мети. Онтологічні – комунікативність є основою розвитку особистості. Аксіологічні – тільки комунікація актуалізує такі цінності, як любов, дружба, свобода, довіра, співробітництво, духовність тощо. Телеологічні – метою освіти є створення відповідного комунікативного (етичного, естетичного, дидактичного тощо) поля, яке, в свою чергу, буде сприяти розвитку духовності її соціальної та професійної компетентності.

Література:

1. Балакіна Л. Л. Теория коммуникации как основа педагогического взаимодействия / Л. Л. Балакіна // Философия образования. – 2007. – № 1. – С. 175 – 178
2. Білецька С. В. Дитиноцентрована педагогіка: теорія і практика західних країн: навчальний посібник / С.В. Білецька. – Харків : Факт, 2008. – 255 с.
3. Волкова Н. П. Професійно-педагогічна комунікація: навчальний посібник / Н. П. Волкова. – Київ : Академія, 2006. – 255 с.

4. Гуманістичний потенціал педагогічної комунікації: Книга для вчителя: науково-методичний посібник / За ред. С. О. Мусатова. – К. : Педагогічна думка, 2008. – 96 с.

5. Малахов В. А. Етика спілкування: навч. посібник / В. А. Малахов. – К. : Либідь, 2006. – 400 с.

6. Сергєєва Л. М. У чому полягає командна мудрість?: навички міжособистісного спілкування як складова педагогічної майстерності / Л. М. Сергєєва // Профтехосвіта. – 2009. – № 1. – С. 28 – 31.

Прищак Микола Дем'янович – кандидат педагогічних наук, доцент кафедри культурології, соціології, педагогіки та психології Вінницького національного технічного університету.